

CINC FRAGMENTS DE MANUSCRITS DE L'ESCRITORI DE LA CATEDRAL DE VIC

MIQUEL S. GROS I PUJOL

En la col·lecció de fragments de manuscrit conservada a la Biblioteca Episcopal de Vic destaquen cinc peces escrites per una mateixa mà de fàcil identificació. Quatre pertanyen a l'homiliari carolingi anomenat el «Dispòsit» i el cinquè procedeix d'un Sacramentari. Tots cinc procedeixen dels relligats de cinc arxius parroquials diferents del bisbat de Vic, cosa que permet atribuir-los a l'escriptori de la catedral osonenca. La comparació amb la lletra d'un document de l'any 936 permet considerar-los com escrits entre els anys 925-950.

In the collection of manuscript fragments conserved in the Biblioteca Episcopal de Vic, five pieces stand out, all written in the same, easily recognisable hand. Four belong to a Carolingian Book of Homilies entitled the Dispositum, while the fifth comes from a Sacramentarium. They were found in the bound volumes of records and documents from five different parishes within the Diocese of Vic, indicating that they were produced in the scriptorium of the local cathedral. Comparison with the writing in a document from the year 936 allows us to consider the fragments as dating from the period 925- 950.

En les col·leccions de la Biblioteca Episcopal de Vic i de l'Arxiu-Museu Folkloric de la parròquia de Santa Maria de Ripoll s'han conservat cinc fragments de manuscrit que són, amb tota evidència, obra d'una mateixa mà, i per consegüent d'un mateix escriptori. Quatre són fragments del «Dispòsit»¹, un dels homiliaris carolingis que gaudí de més prestigi en la Catedral i en les parròquies del bisbat de Vic, i el cinquè pertany a un sacramentari. Els primers procedeixen dels relligats dels volums dels arxius parroquials de Sant Esteve de Granollers de la Plana i de Sant Pere de Torelló, a la plana de Vic, de Sant Miquel de Sorcerols, prop de Tavertet, al Collsacabra, i de Sant Pere de Ripoll, al Ripollès, mentre que el frag-

1. Sobre aquest interessantíssim homiliari vegeu J. LEMARIÉ, «La collection carolingienne de Luculentius restituée par les deux codices Madrid, Real Academia de la Historia Aemil. 17 et 21», a *Sacris Erudici*, 27, 1984, pàgs. 221-371. Aquest homiliari de vegades també rep el nom de «Luculenci» perquè alguns dels seus textos en alguns manuscrits són atribuïts a aquest enigmàtic personatge del qual, si mai existí, no se'n sap res. Però aquí preferim anomenar-lo «Dispòsit» perquè és el nom amb què apareix citat en els antics inventaris catalans de manuscrits litúrgics.

ment de sacramentari prové de l'arxiu de Santa Coloma de Centelles, també a la plana de Vic. En aquestes notes donem la descripció dels seus caràcters externs, i el seu contingut amb reproducció fotogràfica parcial però en el mateix format de l'original. Al final, intentem datar-los, i recercar el nom del seu possible copista i l'escriptori d'on procedeixen que, com direm, no pot ser altre que el de la mateixa Catedral de Sant Pere de Vic.

HOMILIARIUM

1. Meitat dreta d'un foli en pergami que ara només té 38'5 x 22'5 cm. Ratllat fet a punta seca sobre la cara del pèl. Lletra minúscula carolina posada en dues columnes de les quals només se'n conserva una.
Té 13/14 cm d'amplada. L'alçada de la letra és de 0'4 cm. Rúbriques i caplletres principal –una I– en vermell, i caplletres secundàries resseguides de vermell. Procedeix dels relligats dels volums de l'Arxiu Parroquial de l'església de Sant Miquel de Sorerols, prop de Tavertet, al Collsacabra.
Vic, Bib. Episc., Fragment IX/16^A

Contingut:

DOMINICA III ANTE NATALE DOMINI

Leccio Pauli ad Romanos. Fratres, quecumque ecripta sunt... (Rm 15,4)
Romanis Paulus apostolus non primo posuit fidei ... et pacem ut] /anvers/pacis
virtutem habeatis ... dividens singulis prout vult.

Leccio secundum Lucham, In illo tempore dixit Ihesus discipulis suis: Erunt signa in sole et luna... (Lc 21, 25)

Narrat superius textus evangelii quod quibusdam dicentibus... /revers/ ... filius predictionis qui elev[at]ur et extollitur...

Cf. Dispòsit, Hom. 148 i 149, LEMARIÉ, *La collection...*, pàg. 276².

HOMILIARIUM

2. Part central d'un foli en pergami, que actualment només té 20 x 23,5 cm. Ratllat fet a punta seca sobre la cara del pèl. Lletra minúscula carolina posada en dues columnes d'11/12 cm d'amplada. L'alçada de la lletra és de 0'4 cm. Caplletres secundàries posades en l'espai en blanc del mig de les dues columnes, sense ser resseguides de color vermell. Procedeix dels relligats de l'Arxiu Parroquial de Sant Pere de Torelló a la plana de Vic.
Vic, Bib. Episc., Fragment IX/16^B

2. Vegeu la nota 1.

sic alibi ait. Hec autem omnia opereruntur atque spiritus dividens singulis et

Lexico Scida

hullo tpe. Locham.

Dixit ihesus discipulis suis. Erunt in sole et luna et stellis et in tribus gentibus pro confusione sonituum meorum. **I**eremias.

Manet superius textus eorumque dicitur de templo quod lapidibus donis ornatum est. dixit illis ihesus. uide ueniam dicit in quibus. ne lapis super lapidem que non dei interrogauerunt autem illum dicitur quando hoc est et quod signum cum fuerit. **U**bi. ipse dixit. Videte ne multi enim ueniam in nomine meo faciant suum et multos seducant. **U**bi.

Contingut:

EBDOMADA I ANTE NATALE DOMINI

Leccio secundum Iohannem. In illo tempore misserunt Iudaei ab Iherosolimis... (Jo 1, 19)

Sepissime legimus et audivimus quia Iohannes ... adventu] /anvers/ Helie. Respondit Helias iam venit et non ... /revers/ ... incomprehensibilia ei[us et vestigia...

Cf. Dispòsit, Hom. 153, LEMARIÉ, *La collection...*, pàg. 277³.

HOMILIARIUM

3. Part superior d'un foli en pergamí, que actualment només té 37'5 x 30'5 cm. Ratllat fet a punta seca sobre la cara del pèl. Lletra minúscula carolina posada en dues columnes de 12/13 cm d'amplada.

L'alçada de la letra és de 0'4 cm. Rúbriques i lletra majúscula –una I– en vermell. Majúscules secundàries resseguides de vermell i posades en l'espai en blanc en mig de les dues columnes. Procedeix dels relligats de l'Arxiu Parroquial de Sant Pere de Ripoll, al Ripollès.

Ripoll, Arxiu-Museu Folkloric, Secció de Manuscrits.

Contingut:

FERIA III IN OCTABAS PASCHE

.....

Leccio secundum Lucam. Stetit Ihesus in medio discipulorum... (Lc 24.36)

De hac re Iohannes evangelista apertius commemorat ... remissionem omnium] /anvers/peccatorum in omnes gentes ... Hoc evangelium in toto mundo dicitur.

FERIA IIII <IN OCTABAS PASCHE>

Leccio actuum spostolorum. Apperians Petrus os suun... (Ac 3, 13)

Notandus est quod beatus Petrus apostolus viros... /revers/ ... accipere pe[nite-mini ig]itur [et convertimini...

Cf. Dispòsit, Hom. 55 i 56, LEMARIÉ, *La collection...*, pàg. 258⁴.

HOMILIARIUM

4. Un foli en pergamí, que actualment només té 48'5 x 25 cm. Ha conservat l'alçada primitiva, però és mancat del marge esquerre. Ratllat fet a punta seca sobre la cara del pèl. Lletra minúscula carolina posada en dues columnes de 34

3. Vegeu la nota 1.

4. Vegeu la nota 1.

ritis non usurpo. Alio. Congiam
 calciamti. ligatura o mysteru.
 mens de fili. In mundu quasi cal
 erat. apparuit. quia Indurme
 te sua morticina pro corruptu
 nis assumpsit. Unde bene p ppha
 dy. Indurmea extendā calciam
 tu m m m m m. Cur. incarnation
 mysteru nemo suffic peneru.
 Null. enī scit q m ille q ante scia
 dr est. In utero uirginis carnem
 fuit op. Quo m amatur uerbu
 hoc nec ei. pcurtor ymmo nec
 genitoru scire potuit. que m
 glo die. Quo m fia ista. qm u
 rum non cognosco. Hinc enī
 rtr die. A abitudine duritay

línies. La columna que es conserva íntegra té 36'5 x 10'5/11'5 cm. L'alçada de la lletra és de 0'4 cm. Rúbriques en vermell i caplletres secundàries resseguides de vermell i posades en l'espai en blanc del mig de les dues columnes. Procedeix dels relligats de l'Arxiu Parroquial de Sant Esteve de Granollers de la Plana, a la plana de Vic.

Vic, Bib. Episc., Fragment XXIII/19

Contingut:

FERIA VI IN OCTABAS PASCHE

.....
Leccio secundum Matheum. Undecim discipuli in Galileam videntes... (Mt 28, 16)

Nota quia superius dixit evangelista Matheus: Tunc abiit unus de duodecim ... offendat aut in u]/*avers*/no factus est omnium ... meo in medio eorum [sum].

[SABBATO]

Leccio actuum apostolorum. [Karissi]mi, deponentes omnem malitiam ... (1P 2, 1)

[Omnem m]alitiam dicit omnem infideli[tatem] quam Paulus ... /*avers*/in resurrectione et c[el]is ascensione...

Cf. Dispòsit, Hom. 61 i 62, LEMARIÉ, *La collection...*, pàg. 259^s.

LIBER SACRAMENTORUM

5. Un foli en pergamí que només conserva el marge superior i que actualment només té 28 x 19 cm. Ratllat fet a punta seca sobre la cara del pèl. Lletra minúscula carolina posada en una sola columna de 16'5 cm d'amplada. L'alçada de la lletra és de 0'4 cm. Rúbriques i caplletres en vermell. Procedeix dels relligats de l'Arxiu Parroquial de Santa Coloma de Centelles, a la plana de Vic.

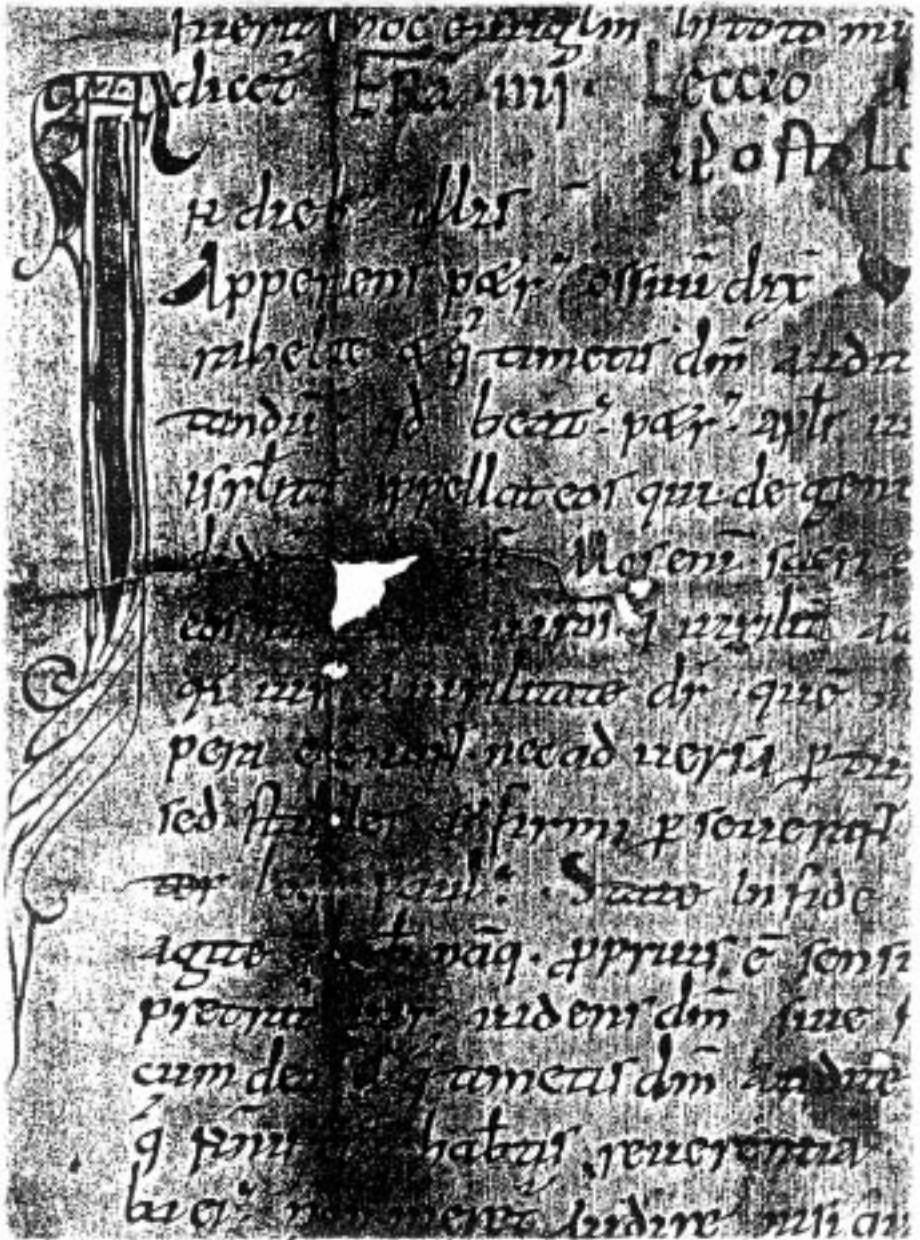
Vic, Bib. Epis., Fragment 1/45

Contingut:

IDUS IANUARI . OCTABAS EPIPHANIE /*avers*/

1. Deus cuius unigenitus in substantie nostre [carnis] aparuit ... (SGre 25*)
2. SACRA. Hostias tibi domine pro nati filii [tui] ... (SGre 26*)
3. [AD COM.] Celestem lumen quesumus domine semper et ubique ... (SGre 27*)
4. [ALIA.] Inlumina quesumus domine populum tuum ... (SGre 98)

5. Vegeu la nota 1.

3. Ripoll, Arxiu-Museu Folklòric, Secció Manuscrits.

tudine p̄varicationis ade. Et qui
 isti p̄p̄ renati ex aqua & sp̄u
 s̄c̄o fuerūt quib? ista loquebat̄
 p̄p̄. ap̄t̄s ideo om̄s ad monebat̄
 ut ista om̄a charit̄a d̄c̄s. De
 parentes om̄e malit̄a & dolū
 & simulationes invidias & de
 dactiones. & si dicer̄. Quia in
 bapt̄ismo veterē deposuistis
 om̄e ideo om̄a ei? acta abicit̄
 ut p̄oū sitis sic xp̄s q̄ ressur
 gens amoretis. Ita & vos in pro
 uitate uite ambuletis. hoc
 ip̄s & paulus. suis loquitur
 & negantes. & sc̄t̄a desideria

Celeste lumen q̄ dñe semp̄ lib
 noster cui? nos partem
 cernam? Intra. & de
 Inlumina q̄ dñe p̄p̄m tu
 aḡ tue cor eius semp̄
 suum. & in terra
 dat. p̄ dñm. Dñca 11. 10
 m̄ps semp̄terne di
 & terrena moderat. si
 tu element exaudi. & p̄
 temporib? . p̄ d. Sacra.
 Oblata dñe munera sc̄ifica
 p̄vora maculis. & munda. p̄ d.
 retinendi. Semp̄q. ut
 labris exultationis effari

DOMINICA II POST T[EOPHANI]A

5. Omnipotens sempiterna deus qui caelestia [simul] et ... (SGre 1099)
6. SACRA. Oblata [tibi] domine munera sanctifica nosque ... (SGre 1100)
7. PREFATIO. VD aeterna deus. Semperque virtutes et laudes ... (SGre 1528)
/revers/
8. [AD COM. Augea]tur in nobis domine quesumus tue virtutis ... (SGre 1101)

DOMINICA III POST EPIPHANIA

9. [Omnipoten]s sempiterna dues infirmitatem nostram ... (SGre 1102)
10. SACRA. [Hec hostia domi]ne quesumus emundet nostra ... (SGre 1103)
11. PREFATIO. [VD aeterna deus.] Et te in omni tempore laudare ... (SGre 1533)
12. AD COM. [Q]uos tantis domine largiris tui misteriis ... (SGre 1104)

DOMINICA IIII POST TEOPHANIA

13. Deus qui nos in tantis periculis constitutos pro humana ... te adiuvante cinca-
mus. [Per. (SGre 1105)
Cf. J. DESHUSSES, *Le Sacramentaire Grégorien*, Fribourg, Suisse, 1971.

Tal com ja hem dit, és força clar i evident que els cinc fragments descrits anteriorment procedeixen de la mateixa mà. El seu escriptor utilitza una minúscula carolina força descuidada, amb una gran inclinació vers la dreta, i fins i tot ja amb una certa tendència vers la cursiva. És un tipus de lletra que en el context de la documentació antiga catalana sembla més pròpia de documents que no de manuscrits. Un dels trets més característics d'aquesta lletra són els traços llargs, força inclinats cap a l'esquerra, de la part superior de la lletra «t», així com la finor del traç inferior esquerre de les «x». Les «a», també, de vegades, a causa de la rapidesa en escriure perden volum i rodonesa. Igualment el traç inferior del signe «per» es presenta sempre ondulat, així com les ratlles que serveixen per indicar l'abreujament de les «m». En conjunt es pot dir que és un tipus de lletra força original i de fàcil identificació en el conjunt dels nostres antics manuscrits.

Es pot discutir si els fragments del «Dispòsit» pertanyen veritablement a quatre manuscrits diferents o bé a un de sol, malgrat que procedeixen de fons documentals diferents. Com que els quatre folis no han arribat íntegres és difícil, per no dir impossible, resoldre aquesta qüestió amb seguretat, i les característiques gairebé idèntiques en el seu ratllat tampoc no serveixen per aclarir-ho, perquè tant si provenen d'un mateix manuscrit com de quatre, segurament tots procedeixen del mateix taller on se seguïen per als pergamins idèntics tractaments previs a l'escriptura del text.

Sobre aquest escriptori, com ja hem dit, en principi, cal pensar que és el de la seu de Vic. La procedència dels cinc fragments, tots de parròquies ubicades en el bisbat de Vic, sembla avalar-ho amb certa seguretat. És per això que hem cercat en la rica documentació dels segles X-XIII de la Catedral osonenca algun document escrit per una mà que presenti les mateixes característiques paleogràfiques. El resultat ha estat negatiu, però, malgrat tot això, hem trobat certa semblança entre els cinc fragments de manuscrit i un document original signat per l'escriptor

me dñe ego f. maus cessarius pbr abellomus
 sores Du iacebat condā galindom in lectulo
 pcepta amissi ut terra donacionis fecissemus
 domi tenebat & possidebat ad que obitus incom
 uortis unius terris cultū ut in cultū omā & in o
 u missos ad condā galindoni & ille nob pcepta
 pcepta ut terra donacionis adre dachone
 ullus blindimentū pāsinos manumissos aut
 non hoc ualeat uindicare. ser componat aut con
 ne. & hoc qd perit uindicare non ualeat. & mal
 La terra donacione uel dñs noutra anno
 cessarius pbr abellomus pbr
 & pbr pbr
 magrogauus. gmelus pbr
 S
 F. Oliba qui ista scrip terra donacionis

Oliba, l'any 936⁶, que aquí reproduïm. La lletra té el mateix volum i es presenta també una mica inclinada cap a la dreta, encara que no tant. No té, en canvi, les «t» tan característiques dels cinc fragments.

Aquest document conté una donació testamentària, feta l'esmentat any, d'unes terres situades al castell de Gaià, al Bages. Això, però, no vol dir pas necessàriament que l'escriptor Oliba visqués i hagués escrit el document a Gaià o al seu entorn. La presència de l'original als arxius de Vic també permet suggerir que Oliba actuava a la mateixa seu de Vic, encara que no tenim d'ell cap altre original.

La semblança dels dos tipus de lletra també permet datar els cinc fragments entorn de l'esmentat any 936, és a dir, en el segon quart del segle x, entre els anys 925-950. En l'inventari dels llibres de la Catedral de Vic, fet l'any 957, en morir el bisbe Guadamir, s'esmenten tres «Dispòsits» i quatre «Missals»⁷, l'equivalent en la nomenclatura de les nostres esglésies del «Liber Sacramentorum», i en el de l'any 971, fet després de l'assassinat de l'arquebisbe Ató⁸, s'esmenten quatre «Dispòsits», un d'ells prestat a l'església d'Artés, al Bages, i els quatre missals esmentats en l'anterior inventari, un d'ells però també deixat a Artés. Som en un moment en què a l'escriptori de la Catedral osonenca es devien copiar molts manuscrits litúrgics per respondre a les nombroses peticions de les esglésies del bisbat, a mesura que la xarxa parroquial creixia i s'organitzava. Al desconegut copista dels cinc fragments aquí presentats no li devia pas mancar la feina.

6. Cf. E. JUNYENT. *Diplomatari de la catedral de Vic (segles IX-X)*. Vic, 1980-1996, doc. 174.

7. Cf. E. JUNYENT. *Diplomatari...*, doc. 303.

8. Cf. E. JUNYENT. *Diplomatari...*, doc. 413.